

Het Petrusambt en de Orthodoxe Kerk

Rooms-Katholiek en Orthodox “samen op weg”???

Broeders en zusters, beste mensen, in mijn inleiding wil ik ingaan op recente ontwikkelingen in de religieuze kaart in West-Europa, en de mogelijkheden die zij bieden. Hoe liggen, na het voorzichtige politieke herstel van de eenheid tussen Oost en West, de kansen op herstel van de kerkelijke eenheid? Er ligt veel oud zeer opgetast, en tot op de dag van gisteren – laten we dat althans hopen – worden stommiteiten begaan. Kunnen de Orthodoxe en Rooms-Katholieke Kerk verder “samen op weg”?

De media in West-Europa besteden veel aandacht aan de groei van de islam in West-Europa. De belangstelling voor deze godsdienst is navenant toegenomen, voor een deel – laten we eerlijk zijn – vanwege de problemen die met de groei van de islam in onze streken gepaard gaan. Daar staat tegenover dat je over de toename van het aantal gelovigen die tot een andere godsdienst behoren, veel minder leest, hoort en ziet. Ik heb het hier over de orthodoxen. De groei van deze groep is weliswaar minder spectaculair, en levert veel minder problemen op. Hoewel... Een groot deel van het Oosteuropes gespuis dat onze gevangenissen bevolkt noemt zich “orthodox”. We kunnen het dan ook niet ontkennen: ook in ons land groeit het aantal orthodoxe parochies en kloosters, en de bestaande parochies groeien in een redelijk tempo, zowel door de toestroom van autochtonen – door opname of door geboorte – als door de komst van allochtonen, die voor kortere of langere tijd in West-Europa zullen blijven. De afgelopen jaren heeft dit geleid tot een steeds sterker wordende roep om te komen tot een lokale Orthodoxe Kerk in West-Europa. Zo heeft het Russisch-Orthodoxe Aartsbisdom onder de jurisdictie van de Oecumenisch Patriarch van Constantinopel op 1 oktober jl. een diocesane conferentie georganiseerd over dit onderwerp. Bisschop Kallistos van Diocleia, vicaris van de Grieks-Orthodoxe Kerk in Groot-Brittannië, hield er een inleiding getiteld “Comment construire l’Église locale”. Het is een interessant thema, dat door ontwikkelingen in Oost-Europa alleen maar aan belang wint. Zoals bekend probeert het Patriarchaat Moskou alle jurisdicties die in de Russisch-Orthodoxe traditie staan onder zich te verenigen. Met een deel van de Synodale Kerk, de Russisch-Orthodoxe Kerk in het Buitenland, worden hoopgevende resultaten geboekt, maar het Russisch-Orthodoxe Aartsbisdom onder de jurisdictie van het Oecumenisch Patriarchaat heeft beleefd bedankt. Daar zijn verschillende redenen voor te geven. Allereerst heeft de ontwikkeling de afgelopen decennia niet stilgestaan: het Aartsbisdom is multinationalaal geworden, en raakt steeds meer in West-Europa verankerd.

Verder zijn er binnen het Patriarchaat Moskou ontwikkelingen gaande die niet direct positief zijn. Tot mijn katholieke broeders en zusters zou ik in dit verband willen zeggen: "Troost u: Rome heeft echt niet alleen het monopolie op ongelukkige bisschopsbenoemingen." De Geestelijke Academie van St.-Petersburg, die altijd een wat liberalere lijn volgde, zit in het verdomhoekje. Alle of vrijwel alle bisschoppen die de laatste jaren benoemd zijn komen uit Moskou, en niet uit St.-Petersburg. Enfin, West-Europa heeft hier meer te verliezen dan te winnen, dat is duidelijk! De andere orthodoxe kerken als de Roemeens-Orthodoxe Kerk, de Bulgaars-Orthodoxe Kerk en de Georgisch-Orthodoxe Kerk, en in mindere mate de Servisch-Orthodoxe Kerk en de Grieks-Orthodoxe Kerk, zijn momenteel nog zeer gericht op het verlenen van pastorale hulp aan hun geloofsgenoten in West-Europa, en richten zich nog niet op orthodoxen die hier willen en zullen blijven. Die overgang moet nog komen. Het Russisch-Orthodox Aartsbisdom onder het Oecumenisch Patriarchaat wordt dan ook steeds openlijker de kern genoemd van de locale Orthodoxe Kerk in West-Europa, die er t.z.t. toch zal moeten komen.

Zoals bekend heeft de Orthodoxe Kerk zich in West-Europa altijd terughoudend opgesteld. In tegenstelling tot de Rooms-Katholieke Kerk, die in oude patriarchaten als Antiochië en Jeruzalem een eigen, Latijnse, patriarch heeft aangesteld, is de Orthodoxe Kerk de jurisdictie van het patriarchaat Rome de facto blijven erkennen. "Rome" is weliswaar van de Orthodoxe Kerk afgescheiden, maar nooit heeft de Orthodoxe Kerk door benoemingen datzelfde Rome in de wielen proberen te rijden. Door verreweg de meeste orthodoxe theologen wordt vastgehouden aan het primaatschap van de bisschop van Rome, in die zin dat de Paus van Rome weer de eerste plaats in de orthodoxe hiërarchie inneemt, zodra hij weer tot de Orthodoxe Kerk behoort. M.a.w. het Petrusambt in enige vorm blijft door hen erkend en de hoop dat het tot een hereniging komt heeft de Orthodoxe Kerk niet opgegeven. Persoonlijk vind ik dit een goede zaak, al zie ik die eenheid niet direct binnen bereik.

Pas zeer recent begint zich in deze houding een kentering af te tekenen: Vanwege de toegenomen trek van Roemenen naar Zuid-Frankrijk heeft de Roemeens-Orthodoxe Kerk onlangs een bisschop benoemd in Marseille, die, net als zijn rooms-katholieke ambtsbroeder, de titel "bisschop van Marseille" draagt.

Nu de kwestie van de vorming van een locale Orthodoxe Kerk in West-Europa zich steeds vaker en sterker opdringt, is het zaak ons te realiseren waar we mee bezig zijn. Ik geef direct toe dat het beter zou zijn deze kwestie te laten belichten door een van de vooraanstaande kerkelijke bureaucraten die elke Orthodoxe Kerk wel rijk is, en niet door een priester van een kleine diasporaparochie, die de afgelopen jaren met allerlei baantjes en

uitkeringen de eindjes aan elkaar heeft moeten knopen, maar ik kan het ook niet helpen dat ik voor deze bijeenkomst ben uitgenodigd. Ik laat dan, met Gods hulp, mijn gedachten de vrije loop!

Er zijn drie mogelijkheden om binnenkort een locale Orthodoxe Kerk in West-Europa te organiseren: Wanneer de Orthodoxe Kerk haar eeuwenlange politiek wil voortzetten zal zij dit doen op een manier die rekening houdt met de positie van de Rooms-Katholieke Kerk in Zuid-West Europa en van de Anglicaanse Kerk in het Verenigd Koninkrijk. Het meest waarschijnlijke is dat men dan gaat werken aan het oprichten van “voorlopige structuren”. Daar zijn we, geloof ik, meesters in.

Een tweede mogelijkheid is de verder ontwikkeling van de zoëven genoemde politiek van de Roemeens-Orthodoxe Kerk: de stichting van een locale Orthodoxe Kerk in West-Europa, zonder acht te slaan op de bestaande positie van de Rooms-Katholieke Kerk.

Maar uitgaande van de oproep, of verzuchting, van onze Heer Jezus Christus: “opdat zij allen één zijn” (Joh. 17:21) is er een derde mogelijkheid. De totstandkoming van een locale Orthodoxe Kerk in West-Europa is een geweldige kans om na te gaan of de verbroken eenheid, die nu bijna duizend jaar een feit is, hierdoor niet hersteld kan worden. Ik zou dit positiever willen formuleren, maar laten we voorzichtig zijn.

Stel dat de eenheid tussen de Orthodoxe en de Rooms-Katholieke Kerk hersteld zou worden. Dan zou de Orthodoxe Kerk ongetwijfeld, om het in latijnse termen te vatten, weliswaar niet *sub Petro*, maar weer wèl *cum Petro* zijn. Maar zouden wij, orthodoxen in West-Europa, dan onder de patriarch van Rome komen? Onder de Paus? Voor vrijwel alle orthodoxen is dat een nachtmerrie. Toch gebiedt de eerlijkheid en het gezond verstand te erkennen dat wij bereid zouden moeten zijn dan evenveel *sub Petro* te worden als we nu "onder" Constantinopel of Moskou staan. Rome is een belangrijk centrum van de oude Kerk, zowel voor christenen van het Westen als voor christenen van het Oosten. Als je in de catacomben komt, zie je meer opschriften in het Grieks dan in het latijn. En laten we niet vergeten dat de H. Apostel Paulus zijn brief aan de Romeinen in het Grieks heeft geschreven en niet in het latijn!

In 1996 baarde een uitspraak van de synode van de Melkitische Grieks-Katholieke, dus met Rome geünieerde, Kerk nogal wat opzien. Een van de bisschoppen, aartsbisschop Elias Zoghby, had het jaar daarvoor een korte verklaring opgesteld: "1. Ik geloof alles wat de Oosters-Orthodoxe Kerk leert. 2. Ik ben in *communio* met de bisschop van Rome als de eerste onder de bisschoppen, volgens de grenzen die zijn erkend door de H. Vaders van het Oosten gedurende het eerste millennium, vóór de scheiding." De synode van de Melkitische Kerk

nam deze verklaring van aartsbisschop Elias over, en wilde op grond van deze uitspraak de *communio* met de Orthodoxe Kerk herstellen. Het Orthodox Patriarchaat van Antiochië reageerde voorzichtig en verlangde dat Rome, als eerste stap, de concilies die zij na het Grote Schisma, gescheiden van de Orthodoxe Kerk, had gehouden niet langer als Oecumenische Concilies zou beschouwen. Dit betrof ook duidelijk het 1^e Vaticaans Concilie. Verder eiste het Patriarchaat van Antiochië dat de Melkitische Kerk deze concilies niet langer zou moeten hoeven te aanvaarden.

Toch is het interessant stil te staan bij de vraag of men van een bisschop die de *communio* met de Orthodoxe Kerk wil herstellen, meer mag vragen dan aartsbisschop Elias heeft aangeboden. Verschillen in traditie en riten mogen in principe geen belemmering zijn, aangezien er vóór het Grote Schisma tussen Oost en West al verschillen in tradities en riten waren. Niet dat daar bij tijd en wijlen geen problemen over bestonden, maar we hebben het nu even over het "in principe".

Verder is het zo dat voor de Orthodoxe Kerk nog steeds *communio* met de Paus van Rome een diskwalificatie is. Wij, orthodoxen, moeten de vraag beantwoorden: "Onder welke omstandigheden of voorwaarden zou de Orthodoxe Kerk bereid zijn een Kerk die in *communio* met "Rome" leeft als Orthodoxe Kerk te erkennen?" Alleen indien de Paus orthodox wordt? Of zijn andere antwoorden denkbaar? Zou het lezen van het "Credo" in het latijn zonder *Filioque* in een rooms-katholieke - orthodoxe eredienst in de St. Pieter te Rome geen stap vooruit zijn? De Orthodoxe Kerk tilt, zoals bekend, zwaar aan dit punt. Tot dusverre heeft de paus in dit soort diensten wel de geloofsbelijdenis zonder *Filioque* in het Grieks meegebeden. Maar in de Griekse tekst heeft het *Filioque* nooit gestaan. Het citeren van het "Credo" in het latijn zonder *Filioque* zou aantonen dat Rome vindt dat deze toevoeging geschrapt kan worden.

Ik denk dat het proces van de eenwording van de Rooms-Katholieke Kerk en de Orthodoxe Kerk de minste problemen zal opleveren aan de top en onder het "gewone volk". De meeste problemen zijn te verwachten bij de parochiegeestelijken, in de kloosters en bij de geëngageerde leken. De "top" komt elkaar al jaren tegen en weet wat men aan elkaar heeft. Ongetwijfeld is binnenskamers al eens gezegd wat er gedaan zou moeten worden om één te worden. Terecht zijn zij bang dat ze de rest niet meekrijgen, en dan is men verder van huis.

Het kerkvolk dat je bij orthodoxe en rooms-katholieke pelgrimages ontmoet, is de Kerk zeer toegedaan. Ik heb me bijv. temidden van de Portugese pelgrims in Fatima volledig op mijn gemak, ja zelfs "thuis" gevoeld. Dit werd overigens versterkt door het feit dat ik met genoegen en een groot gevoel van opluchting bemerkte, dat zich daar op het altaar een groot

aantal kelken bevond, waarin de hosties zaten die tijdens de Eucharistieviering die daar ging plaats vinden, zouden worden geconsacreerd en vervolgens aan de gelovigen zouden worden uitgedeeld. Dit in tegenstelling tot het thans in de Rooms-Katholieke Kerk veelvuldig gebruik de gelovigen tijdens de Eucharistieviering vooraf geconsacreerde hosties uit te reiken, die geen directe verbinding hebben met de nu en hier gevierde Eucharistieviering. Dat doet ons, orthodoxen, denken aan de Liturgie van de Voorafgewijde Gaven, die op woensdagen en vrijdagen in de Grote Vasten, en op de eerste dagen van de Lijdensweek wordt gevierd.

Goed, terug naar die orthodoxe en roomskatholieke pelgrims: Qua mentaliteit en instelling ontlopen zij elkaar niet veel. Ze mogen dan te weinig weten van het geloof. Dat zal best wel. En laten we het hier niet hebben over de reden van hun gebrek aan kennis, en wiens schuld dat dan wel is. Wat belangrijk is: zij willen bij de Kerk horen, er deel van uitmaken. Wat de Kerk gelooft, geloven zij ook, vrijwel blindelings. Teveel heeft daarentegen de Rooms-Katholieke Kerk ook de laatste decennia geleden van zeer geleerde en spitsvondige theologen die het spoor bijster leken, of bleken, te zijn en het levende contact met het Mystieke Lichaam van Christus hadden opgegeven.

De grootste problemen van orthodoxe zijde op de weg naar de eenheid zullen worden opgeworpen door de parochiegeestelijken, de monniken en monialen in de kloosters en door geëngageerde leken. Zij zijn – voor een deel terecht – bang en denken dat ze door die eenwording veel zullen verliezen. Vraag me niet hier en nu een oplossing te geven voor deze tegenstand. Daarmee overvraagt u mij. Ik stip het alleen aan.

Verder meen ik dat het proces van eenwording de meeste kans van slagen heeft als er “van beneden naar boven” wordt gewerkt. Eerst op het vlak van het kerkvolk, dan op dat van de lagere geestelijkheid en tenslotte op dat van de bisschoppen.

In de jaren tachtig heb ik een tijdje als extraneus aan de theologische faculteit van de Servisch-Orthodoxe Kerk in Belgrado gestudeerd. Rondom de tentamens was ik regelmatig tegenwoordig bij informele bijeenkomsten van studenten. Een van de docenten, vader Atanasije Jevtić, nu bisschop in Hercegovina, vertelde daar eens dat hij met enkele collega's naar Macedonië was geweest, en er met priesters van de Macedonisch-Orthodoxe Kerk had geconcelebreerd. Ik uitte, rechtlijnig als ik als Nederlander ben, meteen mijn verbazing: "Maar die Kerk is toch schismatiek!" Vader Atanasije antwoordde rustig dat dit voor de gewone gelovigen al helemaal niet speelde – zie je wel, die maken er geen probleem van – zij gingen in Servië naar de Servisch-Orthodoxe Kerk en in Macedonië naar de Macedonisch-Orthodoxe. Maar ook de priesters ontmoetten elkaar regelmatig en vierden dan samen de Liturgie. En dit gebeurde met medeweten en zelfs de zegen van hun bisschoppen! De

Servisch-Orthodoxe en Macedonisch-Orthodoxe bisschoppen zèlf vierden de Liturgie echter niet meer samen. Dat alleen al was voldoende om van een schisma te kunnen spreken.

Wel wil ik zeggen dat het uiteraard onontbeerlijk is voor een dergelijk proces – want dat is het toch – de zegen van onze bisschoppen te hebben. Zonder hun zegen en gebed gaat dit niet lukken. Zij dienen vertrouwen te kunnen hebben in hun priesters, hun diakenen en hun kerkvolk. En omgekeerd dienen de lagere geestelijken en het kerkvolk hun bisschoppen met liefde en vertrouwen te kunnen bejegenen.

Om wat concreter te worden: Tijdens dit proces van eenwording zullen uiteraard in het verleden gemaakte fouten geleidelijk moeten worden hersteld. Dat houdt o.a. in dat de met Rome geünieerde kerken geleidelijk in de plaatselijke Orthodoxe Kerk zullen opgaan, uiteraard zonder hun canonieke band met Rome te verbreken. Ik realiseer me dat dit niet eenvoudig is. Om maar man en paard te noemen: de Grieks-Katholieke Kerk in de Oekraïne zal – om het zo maar te noemen – mee moeten draaien in de Oekraïens-Orthodoxe Kerk, die canoniek onder Moskou valt. Maar dat hoort net zo goed bij het herstel van de eenheid.

Ik denk dat ik met mijn woorden voldoende overhoop heb gehaald om zo meteen stevig met elkaar van gedachten te wisselen. Emoties horen er bij! Ook die horen bij het leven, er is in het verleden immers veel gebeurd, en er zijn mensen onder ons die de wonden daarvan nog steeds dragen en voelen. Maar laten we de liefde niet vergeten. Daar wordt ook in de Kerk veelal te gemakkelijk over gepraat. Vaak lijkt het ook daar meer om macht en aanzien te gaan. In de Liturgie van de Orthodoxe Kerk horen we echter elke keer vóór de Geloofsbelijdenis: "Laat ons elkander liefhebben opdat wij eensgezind belijden de Vader, de Zoon en de H. Geest, de éénwezenlijke en ondeelbare Drievuldigheid." De onderlinge liefde wordt zo een voorwaarde voor het gemeenschappelijk belijden van ons gemeenschappelijk geloof. Dit is dan weer de voorwaarde voor het gemeenschappelijk vieren van de Goddelijke Liturgie en het samen ontvangen van het Lichaam en Bloed van Christus. Laten we de liefde dus niet vergeten! Zij vormt de onmisbare basis voor de eenheid.

Aartspriester Theodoor van der Voort

Deventer, 3 november 2005